

BODY ART

BEZOEKERSGIDS

Na je bezoek bezorg je ons deze bezoekersgids terug.

Wil je de teksten nog eens nalezen?

Je kunt ze downloaden op www.mas.be

Dassanech man

Ethiopië, 1994

KMMA, Tervuren (Fotograaf: Yvan Houtteman)

BODY ART

Ons lichaam is méér dan een biologisch gegeven. Het doet ook dienst als communicatiemiddel. Onder meer de versierde huid is een dankbare boodschapper.

Een lichaam en zijn tooi laten zien wie je bent en hoe je in de wereld staat. Die wereld bepaalt ook mee hoe die versiering eruitziet. Invloeden van overal vermengen zich met persoonlijke ideeën over schoonheid, herinnering, spiritualiteit. ..

In deze tentoonstelling belichten we het versierde lichaam: tatoeages, schedelvervormingen, litteken-versieringen, implantaten... Waarom veranderen mensen hun lichaam? De makers van *Body Art* noemen zes redenen. In elk geval, iedere versierde mens geeft uiting aan zijn of haar identiteit. En die behoefte zit onder ieders huid.

Intro

Film: Go Beyond the Cover

Met Rick Genest, alias Zombie Boy

Dermablend van Laboratoires Vichy, 2011

Duur: 3 minuten

MAATSCHAPPIJKRITIEK

De Franse kunstenaar ORLAN uit maatschappelijke kritiek met haar eigen lichaam als kunstobject. Als eerste zette ze chirurgie in als artistiek middel om de maakbaarheid van het lichaam bespreekbaar te maken.

De serie *Self-hybridations* gaat over stereotiepe beelden van schoonheid in verschillende culturen en over de prijs die mensen betalen om daaraan te beantwoorden. Met haar chirurgisch aangepaste gezicht verbindt ORLAN oude en hedendaagse schoonheidsidealen. Ironie zit in de onderhuidse implantaten op haar slapen: die spreken dominante ideeën over schoonheid juist tegen.

1. Refigurations/Self-hybridations précolumbienne

Editions n° 8, n°2, n° 35

ORLAN

Cibachrome foto's

1998

Bruikleen Galerie Michel Rein, Parijs

1. PERSOONLIJK

Mensen leggen hun levensverhaal vast in hun huid. Ze willen een herinnering bewaren, hun liefde uitdrukken, eer betuigen aan een gebeurtenis of persoon. Of ze leggen een karaktereigenschap of fascinatie vast met bijvoorbeeld een tatoeage of piercing. Zo wordt hun lichaam nog meer eigen.

De inspiratie komt van overal: *tribals*, zoals symbolen van de Maori, zijn populair in Europa. Jongeren bij de Maori zelf lopen dan weer rond met westerse *old school tattoos*: ankers, bloemen, doodshoofden, vlinders... In de twee gevallen gaat het om een hang naar authenticiteit.

Terwijl mensen vaak zelf kiezen voor een lichaamsversiering – de naam van een geliefde, een zwaluw – bepalen in sommige culturen vooral anderen wat jou typeert. Wel vertellen deze versieringen allemaal een persoonlijk levensverhaal. Zoals een dagboek.

LEVENSVERHAAL

Lichaamsversieringen maken je herkenbaar als lid van een groep. Ze laten tegelijk zien wie je bent en wat je hebt meegemaakt. In Polynesië, bijvoorbeeld bij Nieuw-Zeelandse Maori, worden het levensverhaal en de persoonlijkheid van een individu in overleg met de gemeenschap in kaart gebracht. Vervolgens wordt het met de gepaste symbolen getatoeëerd. Een vliegende hond of een zwarte lijn vertellen over je geschiedenis en karakter en over de band met je cultuur en familie.

2. Knots met tatoeagepatronen

Markiezeneilanden, Polynesië

Hout

Begin 20ste eeuw (?)

Aankoop: M.L.J. Lemaire, 1960

MAS, Antwerpen (AE.1960.0034.0002)

3. Voorouderbeeldje met persoonlijke versieringen

Maori (cultuur), Arawa, Bay of Plenty, Nieuw-Zeeland

Hout, pigment

Midden 20ste eeuw

Aankoop: Edgar Beer, 1956

MAS, Antwerpen (AE.1956.0004)

Dit beeldje werd aan de wand of tegen een pijler van een ceremonieel ontmoetingshuis geplaatst. De versiering op het gezicht komt overeen met de echte tatoeage van de betrokken voorouder. Wat Maori tatoeages betekenen hangt van de symbolencombinatie af. Ook belangrijk is wie ze draagt: man of vrouw, jong of oud, een priester of andere belangrijke figuur.

4. Samoaanse *pe'a* tatoeages

Nieuw-Zeeland, 2004

Foto: Glenn Jowitt

De *pe'a* is genoemd naar een klein driehoekig patroon dat een vliegende hond voorstelt, een beschermend motief. De tatoeages op het onderlijf vertellen over de specifieke kracht, de status en het persoonlijke verhaal van deze mannen. Ze hebben allemaal hun eigen *pe'a*.

5. Vic Taurewa Biddle

Maori (cultuur), Nieuw-Zeeland, 2007

Foto: Clayton Cubitt

Taurewa's *moko* of tatoeages zijn op z'n gezichtsvorm, leven en afkomst gebaseerd en zijn dus heel persoonlijk. Ze tonen tegelijk zijn identiteit als Maori, schoonheid en kracht.

6. Film: Kampnummer als herinnering

Fragment uit: Numbered, Uriel Sinai en Dana Doron, Israël, 2014

Duur: ca. 3,5 minuten

Tijdens de Tweede Wereldoorlog overleefde Abramo Nacson de gruwel van de Duitse concentratiekampen. In dit filmfragment toont zijn kleinzoon het concentratiekampnummer van zijn opa. Dat tatoeëerde hij op zijn arm, ter herinnering aan die ingrijpende episode.

2. GROEP

Ieder van ons hoort bij verschillende groepen. Kenmerken als sekse, leeftijd of klasse, maar ook werk, smaak of hobby's verbinden ons met andere mensen. Ook het uiterlijk is een zichtbare manier om aan te geven waar je bij hoort. En dus ook waar je niet bij hoort.

Van oudsher brengen mensen tekens op de huid aan om hun sociale identiteit kenbaar te maken. In Afrika kregen kinderen littekenversieringen in het gezicht, in Amerika dragen studenten brandmerken van hun vereniging. Zeelieden en soldaten tatoeëerden elkaar, voetbalfans beschilderen zich in de kleuren van hun favoriete team.

Sommige Japanse jonge vrouwen meten zich een opvallende Ganguro-look aan, met wit of zilverkleurig haar, een gebruinde huid en de bijbehorende make-up en kleding.

INITIATIE

Bij kinderen van de Carajá uit het Amazonegebied worden tijdens hun initiatie, de overgang naar de volwassenheid, speciale patronen op hun gezicht geschilderd. Meisjes krijgen daarbij onderwijs met aardewerken speelgoed. De figuurtjes beelden situaties uit die tot het volwassen leven behoren: koken, landbouw en jacht, maar ook seks.

7. Jongen klaar voor onderwijs

Carajá (cultuur), Amazone, Brazilië

Eind 20ste eeuw

© *Museum der Kulturen, Bazel*

(*TM-M-2566*)

8. Speelgoedpoppen

Carajá (cultuur), Amazone, Brazilië

Aardewerk

Vóór 1960

Schenking: C. Clercq, 1988

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam

(*TM-5202-3 e.v., TM-2865-18 e.v.*)

HERKENBAAR

De Shipibo uit Peru zijn herkenbaar aan hun aardewerk en lichaamsbeschildering. Voorwerpen als doeken en kruiken hebben dezelfde patronen als mensen tijdens speciale sjamanistische ceremoniën. Ook op precolumbiaans aardewerk uit Mexico verwezen lichaamsbeschilderingen al naar gelijkaardige textiel patronen.

Vandaag de dag herken je in de grote Japanse steden groepen jongeren aan hun specifieke modestijl. Zij verzetten zich tegen het traditionele concept van schoonheid: blanke huid, donker haar en neutrale make-up. Yamanba dragen felgekleurde kleding, haarextensies en opvallende make-up.

9. Yamanba fashionista

Japan, 2009

Fotograaf: Giovanni Merghetti

10. Doek

Shipibo-Conibo (cultuur), Amazone, Peru

Textiel

Eind 20ste eeuw

Aankoop: Galerie Abras, 1979

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam (TM-4544-1)

11. Kruik

Shipibo-Conibo (cultuur), Amazone, Peru

Aardewerk

Eind 20ste eeuw.

Aankoop: M. v. Garrel, 1986

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam (TM-5074-3)

12. Vrouwenbeeld met beschildering

Chupicuaro-regio, Mexico

Beschilderd aardewerk

500 v.C.

Schenking: Vrienden van het Etnografisch Museum Antwerpen, 1994

MAS, Antwerpen (AE.1994.0003.0005)

De geometrische beschildering van dit vrouwenbeeld met uitgerekte schedel verwijst naar textielpatronen.

13. Beschilderd meisje tijdens een feest

Shipibo-Conibo (cultuur), Amazone, Peru, 2010

Fotograaf: Gregg Woodward

ELITE

In Malakula op Vanuatu in de Stille Zuidzee dragen leden van mannengenootschappen tijdens belangrijke gelegenheden hun eigen specifieke lichaamsbeschildering. De genootschappen bepalen het sociale en rituele leven in de gemeenschap. Hun leden streven naar een steeds hogere rang. Hun beschildering is daarvan een uiting.

14. Beeld van een machtige voorouder

Malakula, Vanuatu, Stille Zuidzee

Boomvarenwortel

Eerste helft 20ste eeuw

Aankoop: J. Polak, 2009

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam (TM-6348-1)

14

MAN/VROUW

Dat het oorsieraad alleen in de rechteroorlel zit, geeft aan dat dit beeld een man voorstelt. Vrouwen waren aan beide oren gepiercet. Zo benadrukten de gaten in de oren het verschil tussen mannen en vrouwen. De zwaarte van de gouden oorbel was een teken van een hoge rang.

15. Voorouderbeeld met zware lange oorbel

Eiland Nias, Indonesië

Hout, goud

Eerste helft 20ste eeuw

Aankoop: Emile Delataille, 1947

MAS, Antwerpen (AE.1974.0058)

ZEEBONKEN EN PRINSESEN

In het verleden stonden tatoeages in het Westen vooral symbool voor welbepaalde groepen. Matrozen, soldaten, criminelen: met hun lichaamsversieringen toonden ze wie ze waren en wat ze binnen hun groep bereikt hadden. Hoewel ook vakkundige mensen rondtrokken om tatoeages te zetten, verscheen er veel amateurwerk op de menselijke huid.

Verrassend is dat aan het eind van de 19de eeuw ook de hoogste klassen zich lieten tatoeëren, zelfs leden van koningshuizen. De Franse prinses Marie d'Orléans was getrouwd met de Deense prins Waldemar. Op haar bovenarm liet ze een anker tatoeëren om haar verbintenis met haar man, een fervente zeevaarder, uit te drukken.

16. Fotoprojectie: Zeebonken en prinsessen

- > **Soldaat van het Franse vreemdelingenlegioen (1)**
1908, fotograaf onbekend, © *Art Media/Print Collector/Getty Images*
- > **Zeeman luistert naar de radio op het strand van Coney Island Beach in New York (2)**
1943-1944, fotograaf: Weegee (Arthur Fellig), © *International Center of Photography/Getty Images*
- > **Gevangene (3)**
Ca. 1950, fotograaf: Robert Doisneau, © *Gamma-Rapho/Getty Images*
- > **Vrouwen in militaire dienst, met tatoeages van de vrouwelijke tatoeëerder Jessie Knight (4)**
1951, fotograaf: Haywood Magee, © *Picture Post/Getty Images*
- > **Vier koks op het schip HMS Belfast tonen hun tatoeages (5)**
1961, fotograaf onbekend, © *Central Press/Getty Images*

17. Prinses Marie van Bourbon d'Orléans (1865-1909), met tatoeage

1907

Fotograaf onbekend

© *Illustrated London News Ltd/Mary Evans*

18. Nationale trots tijdens de WK-voetbalwedstrijd Ghana-Uruguay

Johannesburg, Zuid-Afrika, 2010

© *BPI / ISI / Polaris*

GANGSTERS

'Yakuza' is een verzamelnaam voor van oorsprong Japanse criminele organisaties. Ze hebben zeer strenge gedragscodes en een hiërarchische structuur, waarbij een junior loyaal is aan een senior. Veel leden hebben *bodysuits*: geheel getatoeëerde lichamen waarvan alleen hals, hoofd, handen en voeten onbewerkt blijven. Zo verbergen ze hun lidmaatschap van zo'n organisatie voor de rest van de wereld. De motieven zijn vaak moedige krijgers uit heldenverhalen.

Veel Yakuza laten hun *bodysuit* tatoeëren door Horiyoshi III (°1946), een wereldberoemde Japanse tatoeërmeester. Inspiratie voor zijn tatoeages vindt hij onder meer in oude Japanse prenten over de Suikoden, moedige getatoeëerde helden uit een Chinees verhaal.

19. Fotoprojectie: Yakuza bodysuits

Sommige tatoeages op deze ruggen zijn op Japanse prenten terug te vinden, zoals Rôri Hakuchô Chôjun (1) en Kaoshô Rochishin (2). De vrouw met de dolk is prinses Tamatori. Zij symboliseert onbaatzuchtigheid en zelfopoffering, belangrijke waarden voor Yakuza (3). De tatoeëerder op de foto is de vermaarde Horiyoshi III (4). Hij bracht op de rug van het Yakuza-lid tatoeages van kersenbloesems aan (5). Tatoeëren met de hand, *tebori*, gebeurt nog veel (6).

> Rôri Hakuchô Chôjun (1)

Japan, 2005

Fotograaf: Andri Pol

> Kaoshô Rochishin (2)

Japan, 2010

Fotograaf: Alex Reinke

> Prinses Tamatori met dolk (3)

Japan, 2005

Fotograaf: Andri Pol

> Tatoeëerder Horiyoshi III (4)

Japan, 2009

Fotograaf: Matti Sedholm

> Kersenbloem tatoeages van een Suikoden held (5)

Japan, 2009

Fotograaf: Matti Sedholm

> Tatoeëren met de hand (*tebori*) (6)

Japan, 2005

Fotograaf: Andri Pol

Prenten van Chinese helden ter inspiratie

Deze prenten maken deel uit van de reeks *Aan de Waterkant. Honderd en acht volkshelden van de Suikoden*. Dit is een 14de-eeuwse Chinese roman die in de 17de eeuw in vertaling ook populair werd in Japan. Verschillende personages zijn rijkelijk getatoeëerd met draken, tijgers, leeuwen en slangen. Andere, rustigere symbolen (hier niet afgebeeld) zijn vissen, bloemen en zelfs gebouwen.

20. Kyumonryu Shishin en Chokanko Chintatsu

Utagawa Kuniyoshi (1798-1861)

Japan

Houtsnede

(Ca. 1827-)1830

Bruikleen Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel (2098)

De vechtende held Shishin, getatoeëerd op het bovenlichaam met draken en vlammen, slaat Chintatsu neer.

21. Bokuten'o Rio

Utagawa Kuniyoshi (1798-1861)

Japan

Houtsnede

(Ca. 1827-)1830

Bruikleen Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel (2101)

Nachtelijk gevecht van Bokuku en Rio. De draak is een veelvoorkomend thema in de Japanse legenden. Als zeegod heeft hij macht over regen en stormwind. Het is een wezen dat zowel goed- als kwaadaardig kan zijn.

RIJKDOM EN STATUS

Al deze sieraden – in lippen, oren en neuzen – laten in een oogopslag de positie van de drager zien. Bij een hoge status hoort vanzelfsprekend zeldzaam materiaal: goud is wereldwijd zeer gewild. Maar ook het verfijnde design draagt bij aan de waarde van het sieraad – en dus aan de status van degene die het draagt. Uittrekking van het gepiercete gat gebeurt door het plaatsen van steeds grotere sieraden. Ook hun formaat verhoogt het aanzien.

Wie in het oude Mexico zijn juwelen verloor, verspeelde zijn status. Zo moesten gevangenen als teken van onderwerping hun oorsieraden inruilen voor waardeloze materialen, zoals papier en touw.

22. Verfijnd oorsieraad

Kenyah-Dayak (cultuur), Borneo, Indonesië

Hoorn

Begin 20ste eeuw

Aankoop: A.M. Sierevelt, 1928

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam (TM-444-2)

23. Man met verfijnd oorsieraad

Kenyah-Dayak (cultuur), Borneo, Indonesië

Eind 19de eeuw

Fotograaf onbekend

Schenking: H.J.T. Bijlmer

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam (TM-10005827)

24. Oorsieraad

Sumba, Indonesië

Goud

Begin 20ste eeuw

Legaat: Liefkes, 2011

Bruikleen Rijksmuseum Volkenkunde, Leiden (Liefkes-334)

25. Groot oorsieraad

Karo-Batak (cultuur), Sumatra, Indonesië

Messing

Midden 20ste eeuw

Schenking: Batak Instituut, 1920

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam (TM-114-26)

26. Vrouw met grote oorsieraden en hoofddoek

Karo-Batak (cultuur), Sumatra, Indonesië

1915-1925

Fotograaf onbekend

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam (TM-6001220)

27. Vrouw met lipschijven

Midden-Afrika

1929-1937

Fotograaf: Casimir Zagourski

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam (TM-60047922)

28. Masker met lipsieraad

Jenna Cass, Haida (cultuur), Canada

Hout

Midden 19de eeuw

Overdracht: Koninklijk Kabinet van Zeldzaamheden, 1883

Bruikleen Rijksmuseum Volkenkunde, Leiden (RV-360-5169)

29. Statusverhogende lipsieraden

Ethiopië

Keramiek

20ste eeuw

Aankoop: Galerie de Ruijter van Santen, 2005

Bruikleen Afrika Museum, Berg en Dal (AM-655-15, -160)

30. Oorringen, zoals gedragen door Purei

Kenyah-Dayak (cultuur), Borneo, Indonesië

Messing

Midden 19de eeuw

Aankoop: S.W. Tromp, 1887

Bruikleen Rijksmuseum Volkenkunde, Rotterdam (RV-614-98)

31. Foto: Portret van Purei, 96 jaar

Kenyah-Dayak (cultuur), Borneo, Indonesië, 2006

Fotograaf: Harjono Djoyobisono

32. Beeld van een adellijke vrouw met bijbehorende sieraden

Bali, Indonesië

Hout, goud, palmblad

Eind 19de eeuw

Schenking: J.W. IJzerman; Artis, 1921

Aankoop: O. Sayers-Stern, 1950

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam (TM-118-11; TM-A-5768a/b; TM-809-73a/b).

Als er geen bijzondere gelegenheid was, droeg een vrouw opgerolde palmbladeren om het gat in haar oren open te houden.

33. Set onderlippluggen

Azteeks-Mixteeks-Zapoteeks (culturen), Mexico

Obsidiaan, goud, kristal

1450-1521

Collectie Paul en Dora Janssen-Arts

Bruikleen Vlaamse Gemeenschap (MAS.IB.2010.017.062.09-10)

34. Set oorpluggen in de vorm van een papegaaienkop

Maya (cultuur), centraal Guatemala

Jade, schelp

250-900

Collectie Paul en Dora Janssen-Arts

Bruikleen Vlaamse Gemeenschap (MAS. IB.2010.0017.079 1-2/2)

35. Set oorsieraden

Wari (cultuur), Peru

Schelp, diverse steensoorten

600-900

Collectie Paul en Dora Janssen-Arts

Bruikleen Vlaamse Gemeenschap (MAS. IB.2010.017.301.1-2/2)

36. Borstsieraad met neus- en oorsieraden

Panama

Goud

400-900

Collectie Paul en Dora Janssen-Arts

Bruikleen Vlaamse Gemeenschap (MAS.IB.2010.017.127)

37. Neussieraad

Tairona (cultuur), Colombia

Goudlegering

1000-1600

Aankoop: Borys Malkin, 1977

MAS, Antwerpen (AE.1977.0045)

Het neussieraad dat de mond verborg doet aan de snuit van een jaguar denken.

38. Neussieraad

Tairona (cultuur), Colombia

Goudlegering

800-1500

Aankoop: L. Halleman, 1979

MAS, Antwerpen (AE.1979.0003)

39. Neussieraad met jachtafereel

Moche (cultuur), Peru

Goudlegering met zilver

0-600

Collectie Paul en Dora Janssen-Arts

Bruikleen Vlaamse Gemeenschap (MAS. IB.2010.017.290)

40. Grafgift in de vorm van een zwangere vrouw met scarificatie en piercings

Nayarit (cultuur), Mexico

Aardewerk

250-100 v.C.

Schenking: Missio, 2011

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam (TM-6424-105)

41. Oorsieraden van Europese werklieden: timmerman, dakdekker en metselaar

Europa

Edelmetaal, roestvrij staal

21ste eeuw

Aankoop 2016

MAS, Antwerpen

42. Beeld van een vrouw met neuspiercings

La Tolita-Tumaco (cultuur), grensgebied Ecuador/Colombia

Aardewerk

600 v.C.-400 n.C.

Collectie Paul en Dora Janssen-Arts

Bruikleen Vlaamse Gemeenschap (MAS. IB.2010.017.254)

43. Beeld van een vrouw met zware gouden oorknoppen

Bali

Hout, goudlegering, verf

19de eeuw

Schenking: Vereniging Museum Land- en Volkenkunde

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam (TM-4154-1)

TRADITIE EN VERANDERING

Behalve tatoeëren en piercen is ook het opzettelijk aanbrengen van littekenversieringen (scarificatie) een wereldwijd fenomeen.

In Duitsland gaf een snee in het gezicht aan dat je bij een welbepaalde studentenvereniging hoorde. Leden van enkele Afro-Amerikaanse studentenverenigingen leggen met een ingebrand litteken een link met hun Afrikaanse wortels. In Afrika zelf vinden sommige autoriteiten en jonge mensen deze markeringen van groepslidmaatschap niet meer van deze tijd.

Op sommige Afrikaanse beelden zijn dezelfde patronen te zien als op de menselijke huid. Ze vertellen bij welke bevolkingsgroep je hoort, wat je status is, of je gehuwd bent...

44. Fotoprojectie: *Hââbré, the last generation*

Abidjan, Ivoorkust

2013-2014

Fotograaf: Joana Choumali

Hââbré, scarificatie, sterft langzaam uit omdat men afscheid neemt van de traditie, onder meer door de globalisering, en omdat regeringen het verbieden. De foto's tonen mensen wier identiteit nog op hun gezicht geschreven staat.

45. Beeld met littekenversieringen op de buik

Mossi (cultuur), Burkina Faso

Hout

20ste eeuw

Aankoop: Johan Henau, 2006

MAS, Antwerpen (AE.2006.0031.0001)

46. Moeder met kindbeeld waarbij de litten vrouwelijkheid benadrukken

Yombe (Kongo volken), Dem. Rep. Congo/
Angola

Hout, spiegelglas, metaal, kraal

Eind 19de eeuw

Aankoop: Henri Pareyn, 1920

MAS, Antwerpen (AE. 0555)

47. Stoel in de vorm van een vrouwelijke voorouder met scarificaties

Kayumba atelier, Luba (cultuur), Dem. Rep.
Congo

Hout

Eerste helft 20ste eeuw

Aankoop: Bodes & Bode, 1964

Bruikleen Afrika Museum, Berg en Dal
(AM-43-30)

48. Twee jongemannen met gezichtsscarificaties

Sara (cultuur), Midden-Afrika

1929-1937

Fotograaf: Casimir Zagourski

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam (TM-60033953)

49. Masker (Gélède) met gezichtsscarificaties

Yoruba (cultuur), Nigeria

Hout

20ste eeuw

Legaat: Ady Van Deuren-Van Remoortere, 2003

MAS, Antwerpen (AE.2003.0010.0005)

50. Adolf Hoffmann-Heyden, lid van de studentenvereniging Corps Silesia Breslau

Duitsland

Ca. 1900

© *Archiv Corps Silesia, Duitsland/Polen*

51. Ceremoniële kom voor voedsel, met scarificaties

Salomonseilanden, Stille Oceaan

Hout

Eerste helft 20ste eeuw

Aankoop: G. Oudshoorn, 1973

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam (TM-4133-144a)

Mogelijk werd deze bijzonder zeldzame kom gebruikt tijdens de scarificatie- of huwelijksceremonie. In Melanesië waren meisjes pas huwbaar als ze littekenversieringen hadden. Jongemannen kregen littekens om een hogere status te krijgen.

52. Gebrandmerkt lid van het Epsilon Delta-dispuut, van studentenvereniging Omega Psi Phi

Verenigde Staten, 2010

Fotograaf: Jarrad Henderson

53. Vrouwelijk beeld op een stoel

Senufo (cultuur), Koroko, Ivoorkust

Hout

In situ verworven in 1938

Schenking: Albert Maesen, 1955

MAS, Antwerpen (AE.1955.0030.0020)

54. Mannenbeeld, vermoedelijk een voorouder

Senufo (cultuur), Ivoorkust

Hout

Eerste helft 20ste eeuw

Aankoop: G. Oudshoorn, 1973

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam (TM-4133-30)

55. Buikmasker met symmetrische scarificaties in bijenwas

Makonde (cultuur), Tanzania

Hout, bijenwas

20ste eeuw

Aankoop: Hugo J. van Woerden, 2004

MAS, Antwerpen (AE.2004.0007.0001)

56. Vrouwenbeeld met scarificaties

Dan/Wè (cultuur), Ivoorkust, Liberia

Messing

20ste eeuw

Aankoop: Margriet Olbrechts-Maurissens, 1977

MAS, Antwerpen (AE.1977.0037.0014)

3. SHOW

Een met kleuren, patronen en piercings bewerkte huid is indrukwekkend. Mensen vallen ermee op: in de strijd, tijdens Halloween en andere feesten, én ook op een podium.

Artiesten verdienen al eeuwen geld met hun rijkelijk versierde lichaam. Dankzij het enthousiasme en de nieuwsgierigheid van de toeschouwers. Ook *body art* als kunstvorm heeft een publiek. Bij *body painting* wordt het lichaam letterlijk een schilderij. Daarnaast zijn er hedendaagse kunstenaars die hun eigen lijf inzetten om hun boodschap over te brengen.

INDRUK MAKEN

Papoea's versieren, net als waarschijnlijk de Schotse Picten voor onze jaartelling, in oorlogstijd hun lichamen en gezichten. Doel was de vijand zo veel mogelijk angst in te boezemen. Nu gebeurt dat nog op jaarlijkse festivals die aan krijgsdansen refereren.

Ook tijdens Halloween is schrik aanjagen het doel. En voor sumoworstelaars geldt: hoe dikker en groter, hoe krachtiger en indrukwekkender. Voor tegenstanders en toeschouwers.

57. Neussieraad

Asmat (cultuur), Papoea-Nieuw-Guinea

Schelp, touw

20ste eeuw

Aankoop: J. Hoogerbrugge, 1970

MAS, Antwerpen (AE.1970.0039.0037)

58. Neussieraad

Asmat (cultuur), Papoea-Nieuw-Guinea
Varkenstand (?), been
20ste eeuw
Schenking: P.A. de Weerdt, 1973
MAS, Antwerpen (AE.1973.0026.0007)

59. Neussieraad

Asmat (cultuur), Papoea-Nieuw-Guinea
Varkenstand (?)
20ste eeuw
Schenking: P.A. de Weerdt, 1973
MAS, Antwerpen (AE.1973.0026.0008)

60. Man maakt zich op voor de strijd tijdens een Pacific Arts-festival op Samoa

Centraal Bergland, Papoea-Nieuw-Guinea, 1996
Foto: Glenn Jowitt (TM-M-2599)

61. Sumoworstelaars

Seoul, Zuid-Korea, 2014
Foto: Lee Jin-Man/AP Photo (TM-M-2592)

62. Enge kinderen tijdens Halloween

Foto: Patricia van Rietbergen, 2014
Met dank aan Isis en Jason van der Plas

63. Dubbelmasker met neussieraden

Sepik (cultuur), Papoea-Nieuw-Guinea
Rotan, vezel, hout, raffia
Midden 20ste eeuw
Aankoop: Raw Material Processing Company, 1963
MAS, Antwerpen (AE.1963.0006.0010)

64. Versierde 'Picten'

Kunstenaar en jaar onbekend
Foto: Getty Images/Hulton Archive

SCHILDERKUNST

In het theater, op tentoonstellingen of bij festivals is het geverfde lichaam een kunstwerk om naar te kijken. Bij de klassieke Indiase dansvoorstellingen van Kathakali drukt de gedetailleerde make-up bovendien het karakter van het personage uit. Groen staat voor een edele figuur met een duister kantje.

65. The Human Flamingo

Gesine Marwedel, Duitsland, 2011

Fotograaf: Thomas van de Wall

66. Beschilderde acteur in het Kathakali-theater

India, 2008

Fotograaf: Bob Krist/Corbis

BROOD OP DE PLANK

Over volledig getatoeëerde vrouwen, rond 1900 topattracties in reizende circussen, deden spannende verhalen de ronde. Ze zouden zijn ontvoerd en onder dwang getatoeëerd, bijvoorbeeld door woeste Indianen in het Amerikaanse Wilde Westen. Hoewel dit soort verhalen grotendeels op fictie berustten, maakten ze de circusartiestes extra populair bij de groeiende middenklasse. En er was sensatie: een blote enkel veroorzaakte al opschudding! De dames verdienden er hun brood mee.

67. Film: Artiesten in de sideshow

Fragmenten uit: *Sideshow. Les films d'ici*, 2014

Getoond in *Tatoueurs, Tatoués*, Musée du quai Branly, Parijs

Met: Capt. Don (Human Volcano), The Enigma, Katzen the Tiger Lady, Lucky Diamond Rich en The Lizardman

Duur: 3,5 minuten

Met dank aan:

Human Volcano: Alan Governar/Documentary Arts, 1977

Jim Rose Circus with Enigma: C&P, Jim Rose Circus, 1993

Katzen in 'The Puzzling World of The Enigma': James Rewucki/Absurd Machine Films, 2006

Lucky Diamond Rich - Most Tattooed Person: Guinness World Records,

2011. Muziek: Simon Morant The Lizardman: Erik Sprague/William Darbyshire, sound/1st A.D - J Oikarinen

68. Affiche met circusartieste Annie Frank

Duitsland

Papier

1903

Collectie Stichting Circusarchief Jaap Best [replica]

69. Van attractie naar tatoeëerder: Irene 'Bobby' Libarry

Imogen Cunningham, 1976

Collectie Imogen Cunningham Trust

4. EIGENZINNIG

Sommige mensen voelen zich anders en hebben ook de behoefte om zich anders te presenteren. De boodschap is duidelijk: dit ben ik!

Mensen zoeken steeds naar nieuwe manieren om zichzelf op bijzondere wijze vorm te geven: uitgerekte oorlellen, een gespleten tong, implantaten onder de huid... Het zijn maar enkele voorbeelden.

Lichaamsversieringen kunnen ook een vorm van verzet zijn tegen normen en regels. Zo dragen Iraanse jongeren met trots hun door het regime verboden tatoeages. Elders tatoeëren mensen hun lichaam volledig, ook al vermindert dat hun kansen op succes in de samenleving.

REBELLIE

In Iran worden tatoeages steeds populairder onder jongeren, al verbiedt het islamitische regime het dragen of zetten ervan. Tatoeërders komen naar klanten toe of werken in het geheim in schoonheidssalons. Dat tatoeages toch gezet worden, kan worden beschouwd als een daad van verzet tegen de autoriteiten. Daarnaast gelden klassieke redenen, zoals schoonheid en de wens om je persoonlijkheid te uiten.

70. Iraanse jongens tonen hun tatoeages

Iran, 2006

Fotograaf: Morteza Nikoubazl /
REUTERS

ANDERS DAN DE REST

Ethel Granger stond in de jaren 1950 in het *Guinness Book of Records* met de smalste taille ooit: 33 centimeter. Ze droeg ook grote oor- en neuspiercings. Daarmee ging ze in tegen bestaande opvattingen over het lichaam.

Dat doet ook de Modern Primitives-beweging die drie decennia later ontstond. Deze mensen zoeken in andere culturen inspiratie om hun lichaam mooi te maken en uit te dagen. Ze willen door pijn en trance persoonlijke groei bereiken. Dat zij die andere culturen als 'primitief' zien en hun betekenisvolle gebruiken kopiëren, stuit vaak op kritiek.

De man op de foto is met zijn ingekleurde litteken in de vorm van een hart ook niet heel gewoon in zijn omgeving in Papoea. Tattoo Barbie lijkt te willen laten zien dat tatoeages inmiddels net zo mainstream zijn als de pop zelf. Maar protesterende ouders vonden haar nog steeds te eigengereid.

71. Mooi en bijzonder, Iska Ithil

Verenigd Koninkrijk, 2013

Foto: Ravenblakh Photography

72. Ethel Granger met korset

Verenigd Koninkrijk

Midden 20ste eeuw

Fotograaf onbekend

J-C Creations

73. Jonge vrouw met gespleten tong

Oekraïne, 2009

Fotograaf: Andrey Demenyuk

74. Michael Armin met hartvormige scarificatie

Asmat (cultuur), Papoea-Nieuw-Guinea, 2000

Fotograaf: Wim van Oijen

75. Metalen schedelimplantaat van Samppa von Cyborg,

specialist lichaamsmodificatie

Duitsland, 2005

Fotograaf: Regis Hertrich

76. Set hedendaagse oorpluggen

Europa

Pyrex, metaal, hoorn

21ste eeuw

Aankoop: TekTik Tattoo, Roxy Antwerpen, 2015

MAS, Antwerpen (MAS. 0156.005, - 006, -007)

Steeds grotere ringen en pluggen rekken de oorlellen langzaam uit.

77. Set transdermals

Europa

Metaal, glas

21ste eeuw

Aankoop: TekTik Tattoo, Roxy, Antwerpen, 2015

MAS, Antwerpen (MAS. 0156.003, -004)

Transdermals zijn versieringen waarbij de knopjes op de huid worden aangebracht via een onderhuids geschroefd ankertje. Er bestaan ook siliconenvormen, waaronder siliconenborsten, die onder de huid worden bevestigd.

78. Paar neussieraden neusringen

Europa

Metaal, glas

21ste eeuw

Aankoop: TekTik Tattoo, Roxy Antwerpen, 2015

MAS, Antwerpen (MAS.0156.009, -010)

Het ringetje gaat door het neusbot.

79. Navelbanaantjes

Europa

21ste eeuw

Aankoop: TekTik Tattoo, Roxy Antwerpen, 2015

MAS, Antwerpen (MAS, 056.008 1-2,2-2)

Metalen banaantjes sieren de navel.

80. Tokidoki Barbie met tatoeages

Italië

Plastic

2011

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam (R-2555)

81. Michael Armins ingekleurde scarificatie

Asmat (cultuur), Papoea-Nieuw-Guinea, 2000

Fotograaf: Wim van Oijen

82. Film: Make-up tutorial, Iska Ithil

Film: Iska Ithil. Verenigd Koninkrijk, 2012

Muziek: Lay You Down and Rubadub (DoneKnow) van The Skints

83. Hedendaagse scar of littekenversiering

Wayde Dunn, Minneapolis, Verenigde Staten, 2014

Foto: Alex Butterfield

5. MOOI

***Beauty is in the eye of the beholder.* De toeschouwer bepaalt zelf wat hij/zij mooi vindt. Tegelijk deelt elke cultuur en tijd opvattingen over wat mooi is en wat niet. Deze schoonheidsidealen bepalen mede hoe mensen zichzelf aan de buitenwereld laten zien.**

Tegenwoordig maken veel vrouwen zich op eenzelfde manier op. Ook voor cosmetische chirurgie geldt een wereldwijde standaard. Daarnaast bestaan er plaatselijke ideeën over schoonheid.

Terwijl men in veel culturen littekens bedekt, behoren ze in Afrika en Oceanië traditioneel tot een ideaal. Vroeger adoreerden Chinese mannen lotusvoetjes, vrouwenvoeten die klein werden gehouden door ze in te binden. De oude Hunnen gebruikten eenzelfde techniek voor het vervormen van hun schedel.

ONTSIEREN

In het noordoosten van India stonden vrouwen van de Apatani bekend als de mooiste. Binnenvallende groepen kidnapten hen met grote regelmaat. Het verhaal gaat dat Apatani mannen hun vrouwen tatoeëerden om dit te voorkomen. Tot aan de jaren 1970, toen het christendom invloed kreeg in het gebied, bracht men op de gezichten van de vrouwen tatoeages en neuspluggen aan. Die verborgen hun gezicht deels. Eenzelfde verhaal geldt voor de vrouwen van de Chin in Myanmar.

**84. Vrouw met tatoeages die haar
schoonheid verhullen**

Apatani (cultuur), India, 2009

Fotograaf: Christo Geoghegan

85. Film: Beschermende gezichtstatoeages bij de Chin

Fragment uit: A visit to the Chin tribal villages near

Mrauk U. Jay Tindall/Remote Lands

Chin (cultuur), Myanmar, 2012

Duur: 3 minuten

VERBORGEN SCHOONHEDEN

Veel lichaamsverfraaiingen zijn bedoeld om geheim te blijven. Pas bij het uitkleden komen ze tevoorschijn. De echtgenoot van de Britse koningin Victoria zou een penispiercing hebben gehad: de nog altijd veelgevraagde PA (*Prince Albert*).

Tepels, penissen en vagina's kunnen op allerlei manieren gepiercet worden: ter verhoging van het seksueel genot, voor de spanning of simpelweg omdat men het mooi vindt. Voor Dayak mannen in Indonesië benadrukten piercings ook hun mannelijkheid.

86. Penisstaafjes

Dayak (cultuur), Sarawak, Maleisië

Hertshoorn, ijzer

19de eeuw

Schenking: J.W. Hilbrander, 1919

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam (TM-81-6a/b)

87. Penisstaafjes

Toraja (cultuur), Centraal-Sulawesi,

Indonesië

Hout

19de eeuw

Schenking: A.W.A. Michielsen, 1937

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam (TM-351-2)

88. Penisstaafje en -ring

Europa

Metaal

Aankoop: TekTik Tattoo, Roxy, Antwerpen, 2015

MAS, Antwerpen (MAS.156.002, -001)

89. Kenyah-Dayak (cultuur), Borneo, Indonesië

Ca. 1920

Fotograaf onbekend

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam (TM-10005628)

TEER EN FIJN

Lieflijke vrouwenvoetjes hadden een grote erotische aantrekkingskracht in het oude China. Tot in de 18de eeuw bonden adellijke meisjes in de groei hun voeten in. Net als deze ingebonden lotusvoetjes kunnen hoge hakken uit de hedendaagse mode pijn doen en voetproblemen veroorzaken. Toch dragen vrouwen over de hele wereld ze met liefde. Ook het adembenemende korset waarmee westerse vrouwen hun taille insnoerden, was ooit een must.

90. Korset voor een zwangere vrouw

Nederland

Katoen, kant, metaal

Ca. 1900

Bruikleen Centraal Museum, Utrecht (TM-ib-2015-09-1)

91. Film: Het korset

Fragment uit: Quarks & Caspers: *Kleidung - 7 Dinge, die Sie wissen sollten* (WDR), 2013

Duur: 2 minuten

Met dank aan: akg images, Rolf Koczorek/DESIGNTREE.TV, Stefan Döring, Interfoto, Preußischer Kulturbesitz / bpk, Ullstein Bild

92

92. Lotusschoentjes voor dames

Chengde, China

Zijde, leder, katoen

1920-1928

Schenking: M. Verbois, 1977

MAS, Antwerpen (AE.1977.0029.0015)

93. Schoenen Lillith, uit de serie: *Original Sin(suality) – Garden of Eden*

Amber Ambrose Aurèle, 2012

Foto: Simon Claassen

Bruikleen Amber Ambrose Aurèle, Amsterdam

VERVORMINGEN

Ook onder de huid veranderen mensen al eeuwen hun lichaam voor de schoonheid. De elite van de oude Maya in Mexico wilde lange voorhoofden, net als de adellijke Congolese Mangbetu en de Europese Hunnen. Tegenwoordig krijgen kersverse ouders in veel landen het advies hun baby regelmatig om te draaien om de schedel rond te houden.

Neuscorrecties zijn cosmetische ingreep nummer één in Iran. In Korea zijn grotere en rondere ogen populair. Vrouwen met brede halsringen uit Thailand en Myanmar willen dan weer niet langer voor toeristische bezienswaardigheid doorgaan. Velen legden hun spiralen inmiddels af.

94. Vrouw met verlengde schedel

Mangbetu (cultuur), Dem. Rep. Congo
Ca. 1930

Fotograaf: Casimir Zagorski

Collectie Museum der Kulturen, Bazel

95. Honingdoos met een hoofd met verlengde schedel

Mangbetu (cultuur), Dem. Rep. Congo
Boomschors, glaskralen, raffia, messing
Begin 20ste eeuw

Aankoop: Henri Pareyn, 1920

MAS, Antwerpen (AE. 0435)

96. Beeld van een man met verbreed voorhoofd

Remojadas-stijl, Mexico

Aardewerk

600-800

Collectie Paul en Dora Janssen-Arts

Bruikleen Vlaamse Gemeenschap (MAS.IB.2010.017.059)

97. Hoofd met langgerekte schedel

Maya (cultuur), Mexico

Aardewerk, pigment

600-800

Collectie Paul en Dora Janssen-Arts

Bruikleen Vlaamse Gemeenschap (MAS.IB.2010.017.094)

98. Halsring (3 kilogram) en armbanden

Padaung, Myanmar

Brons

19de eeuw

Privé-verzameling De Mijlpaal, België

99. Vruchtbaarheidsbeeldje met verlengde schedel (zogenaamde 'pretty lady')

Tlatilco (cultuur), Mexico

Aardewerk

1200-400 v.C.

Aankoop: W. van de Vijver, 1990

MAS, Antwerpen (AE.1990.0032.0001)

100. Beeld van een man met verlengd hoofd en neerhangende mond

Olmeken (cultuur), Mexico

Groensteen

1200-400 v.C.

Collectie Paul en Dora Janssen-Arts

Bruikleen Vlaamse Gemeenschap (MAS.IB.2010.017.013)

101. Hoofd van een Hunnenvrouw

Hunnen (cultuur), Asparn/Schletz, Oostenrijk (herkomst oorspronkelijke schedel)

Reconstructie: epoxyhars, plastic

Ca. 450

Foto: Historisches Museum der Pfalz Speyer, Speyer

De Hunnen verspreidden de praktijk van de schedelvervorming als schoonheidsideaal vanaf de 4de eeuw over Midden-Europa.

102. Meisje met en zonder halsringen

Kayan Lahwi (cultuur), Thailand

Begin 21ste eeuw

Fotograaf: Jack Picone

103. Neuscorrecties, een wereldwijd schoonheidsideaal

Met dank aan dr. Peter JFM Lohuis, oncologisch hoofd-halschirurg

VROUWELIJKHEID

Voor littekenversieringen gold vaak: hoe meer, dieper en groter, des te krachtiger en moediger de vrouw die het snijden ervan onderging.

104. Vrouw met littekenversieringen

Leo Eland

Marind Anim (cultuur), Papoea, Indonesië

Olieverf op doek

Ca. 1920

Schenking: Erven L.J. Eland, 1931

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam (TM-704-1)

105. Vrouwenfiguur met scarificaties

Salomonseilanden, Stille Oceaan

Hout

Begin 19de eeuw

Aankoop: E.P. Goodwin, 1883

Bruikleen Rijksmuseum Volkenkunde, Rotterdam (RV-350-477)

OPVALLEND

De witte gelaatskleur van Japanse geisha's, traditionele gezelschapsdames, geldt voor velen in Japan en daarbuiten als een teken van schoonheid. De kleur is geïnspireerd op theatrale make-up, zoals bij het klassieke gemaskerde no-theater, waar in de donkere ruimte zwartgeverfde ogen en rode lippen extra opvielen in het wit gemaakte gezicht. Ook zwartgelakte tanden, te zien op het masker, werden ooit als mooi beschouwd.

106. Film: Geisha in opleiding brengt haar make-up aan

Fragment uit: Maiko or geisha painting her face,
 Alan Macfarlane (ed.), Robin Probyn (camera)/Windfall Films, 1999
 Channel Four *The Day the World Took Off*, 2000
 Duur: 3,5 minuten

107. No-theatermasker van de jongen Rando

Japan
 Gelakt (kiri) hout
 18de eeuw
 Aankoop: Langewis, 1958
 MAS, Antwerpen (AE.1958.0030.0003)

107

108. Vrouwen maken zich mooi, hun handen bedekt met henna

Teheran, Iran
 Olieverf op linnen
 Begin 19de eeuw
 Schenking: P.A.H. Hotz, 1909
 Bruikleen Rijksmuseum Volkenkunde, Leiden (RV-1688-1)

In moslimgemeenschappen is henna populair bij feestelijke gelegenheden. Bruid én bruidegom worden er mooi mee gemaakt. Ook in andere culturen beschilderen mensen er hun lichamen mee, om dezelfde reden: schoonheid.

6. SPIRITUEEL

Voor veel mensen vormt hun lichaamsversiering een link met de bovennatuurlijke wereld. Alleen al de pijn van het aanbrengen van tatoeages en littekens zorgt voor een band: pijn werkt louterend. Ook de versiering zelf kan een spirituele waarde hebben.

Sommige tatoeages bieden bescherming of geluk, zoals een getal, dier of ander teken op of in de huid. Andere maken dat je in het hiernamaals kunt komen.

In weer andere versieringen is de goddelijke wereld zichtbaar aanwezig. Voorbeelden zijn tatoeages van het kruis, maar ook scarificaties in de vorm van de huid van de oerkrokodil bij de latmul in Papoea-Nieuw-Guinea.

ONZICHTBARE WERELD

De patronen op de tatoeëerstempels tonen de relatie van mensen met de natuur en de geestenwereld. De tatoeages van de Kayan-Dayak in Borneo verlichten voor de drager het pad naar de bovenwereld. Bij de Ot Danum Dayak geven ze hun kosmos weer: de heilige boom en neushoornvogel, te zien op de borst van de man op de foto, bieden bescherming tegen kwade geesten en geven levenskracht. De dieren van de West-Timorese tatoeages zorgen voor het contact met de andere wereld.

De tatoeages van Borneo spelen een grote rol in de hedendaagse *tribal* tattoo-stijl. Voor sommige mensen met *tribals* is hun spirituele betekenis belangrijk. Anderen gebruiken de symbolen zonder kennis van die betekenis, wat de mensen uit Borneo als een belediging kunnen beschouwen.

109. Tatoeëerstempels

Kenyah/Kayan/Modang-Dayak (culturen), Borneo, Indonesië

Hout, kleurstof

Begin 20ste eeuw

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam (TM-391-28 e.v.)

110. Sawang Kalong met op zijn borst de kosmos

Ot Danum Dayak (cultuur), Borneo, Indonesië

Ca. 1900

Fotograaf onbekend

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam (TM-60046429)

111. Pop met diertatoeages

Atoni/Tetun (cultuur), West-Timor, Indonesië

Hout, inkt

19de eeuw

Aankoop: W.O.J. Nieuwenkamp, 1919

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam (TM-77-84)

OVERTUIGING EN DEVOTIE

De tatoeage van het Koptische kruis op de binnenkant van de rechterpols is bij de Kopten een teken van het christelijke geloof en van religieuze toewijding.

Overtuiging speelde ook een rol bij gezichtstatoeages van Amazigh- of 'Berber'-vrouwen in Noord-Afrika en van de Ainu, een oorspronkelijke cultuur in Japan. Zij vonden deze tatoeages mooi en geloofden dat ze kwade invloeden verhinderden het lichaam binnen te dringen. Vandaar het aanbrengen ervan bij en rond de mond. Onder de Ainu stierf de traditie uit toen steeds meer Ainu met Japanners trouwden. Ook bij de Amazigh-vrouwen wordt niemand meer zo getatoeëerd.

In India veranderen deelnemers aan het festival ter ere van de beschermgodin Angalamman tijdelijk in de godin. Ze doen dat door hun gezicht te beschilderen.

112. Koptisch meisje met kruis

1992

Foto: Reza/Webistan/Corbis

113. Vrouw met kintatoeage

Amazigh (cultuur), Marokko

Ca. 1950

Foto: fotograaf onbekend

Bruikleen Tropenmuseum,

Amsterdam (TM-60033850)

114. Vrouw met mondtatoeage

Ainu (cultuur), Japan

Ca. 1880

Fotograaf onbekend

Aankoop: Rex Berlijn, 1902

Bruikleen Rijksmuseum Volkenkunde, Leiden (RV-A73-103)

115. Kind beschilderd als de godin Angalamman

India, 2011

Fotograaf: Jegannathan

HELDEN EN KROKODILLEN

De scarificatie van het bovenlichaam is een van de rituelen die jongens bij de latmul in Papoea-Nieuw-Guinea traditioneel ondergaan om volwassen te worden. Het ontstaan van de wereld, waarbij de krokodil de aarde vormde, wordt hierbij nagebootst. De littekens verwijzen naar de beten van de krokodil, die de jongens symbolisch opeet en uitspuwt, als volwassene. Na genezing lijken ze op een krokodillenhuid.

Het bloed dat bij het snijden verloren gaat, staat voor het bloed van de moeder van de jongen: daarzonder is hij een man. De krokodil speelt zo een centrale rol bij de latmul en wordt in allerlei voorwerpen verbeeld.

116. Ceremoniële stoel met krokodillenhuid op de schouders

latmul (cultuur), Papoea-Nieuw-Guinea

Hout, schelp

Eerste helft 20ste eeuw

Legaat: P. Wirz, 1957

Bruikleen Tropenmuseum, Amsterdam (TM-2670-192a)

Deze stoel, die werd gebruikt tijdens belangrijke bijeenkomsten in het mannenhuis, toont een vooraanstaande voorouder met krokodillenlittekens.

117. Sierdolk uit krokodillenkaak

Asmat (cultuur), Papoea-Nieuw-Guinea
 Kaak van krokodil, touw, casuarisveren, coix-zaden
 20ste eeuw
 Aankoop: J. Hoogerbrugge, 1970
 MAS, Antwerpen (AE.1970.0039.0044)

Ingewijde mannen droegen de sierdolk op de bovenarm.

118. Jonge latmul mannen met krokodillentekens

Papoea-Nieuw-Guinea, 2010
 Foto: David Kirkland Photography (M-2602)

EERBETOON

Via schedels van overledenen communiceerden Papoea's met de geestenwereld. Zij bewerkten de schedels met klei en verf tot een gelijkend portret. De voorouders bleven herkenbaar en zagen er ook op hun best uit, een respectvol gebaar. Schedels met witte patronen waren van mannen, met zwarte motieven van vrouwen.

119. Gemodelleerde mannschedel

latmul, Sepik (cultuur), Papoea-Nieuw-Guinea
 Schedel, klei, verf, parelmoer, haar
 Midden 20ste eeuw
 Ex-collectie Jacques Schwob, 1955
 MAS, Antwerpen (AE.1955.0018.0005)

HOGERE SFEREN

Soms zoeken mensen via hun lichaam een directe link met de spirituele wereld. Een bemiddelaar, een sjamaan, kan hierbij helpen. In West-Mexico sneed zo'n medium wel eens in zijn wangen om door de pijn en het niet kunnen eten makkelijker in trance te komen.

Spiritueel zijn ook boeddhistische Sak Yant. Deze tatoeages van heilige teksten, figuren en magische formules – versterkt door de mantra's van de tatoeërende monnik – bieden bescherming en vervullen wensen. Eens per jaar komen Thaise boeddhisten samen in een festival en raken massaal in trance.

Zij veranderen in een van de Sak Yant die ze op hun lichaam dragen, van tijger tot godheid. De beschermende spirituele tekens zijn tegenwoordig overal te zien: van Thai-boksers tot de filmster Angelina Jolie.

120. Film: Yantra. The sacred ink

Bangkok, Thailand, 2014

Cedric Arnold

Duur: 4,5 minuten

121. Beeld van een sjamaan

West-Mexico

Aardewerk

300 v.C.- 300 n.C.

Collectie Paul en Dora Janssen-Arts

Bruikleen Vlaamse Gemeenschap (MAS.IB.2010.017.035)

7. TATTOOS OVERAL!

Van een fenomeen uit de cultuur van zeelui groeiden tatoeages de jongste decennia uit tot een algemeen verspreid verschijnsel. Daar gaan evoluties en modes mee gepaard.

Via zeemannen verspreidden tatoeages zich vanaf het einde van de 18de eeuw over de zeven wereldzeeën. In de 20ste eeuw verschenen in de meeste havensteden tattooshops. Dankzij elektrische machines, overdruktechnieken en voorbeeldfoto's doken de typische zeemansmotieven in de hele wereld op.

Lange tijd bleven tatoeages iets voor zeelieden, gevangenen en excentrieke aristocraten. Maar de jongste decennia groeiden ze uit tot een algemeen verspreid fenomeen. Via de rebelse subculturen van nozems, motorrijders en rockers verschenen ze in de populaire cultuur van soap- en filmsterren, sporthelden... En dus ook in uw wereld.

Na de heropleving van klassieke motieven en de mode van exotische *tribal tattoos* gaan hedendaagse tatoeagekunstenaars met hun uitgewerkte grafische ontwerpen een stap verder. Klant en kunstenaar plegen vaak intens overleg.

ZEEMANSTATOEAGES

Eind 18de eeuw brachten zeemannen het tatoeagegebruik van de eilanden in de Stille Oceaan mee naar Europa. Ze tatoeëerden elkaar met losse naalden aan boord van hun schip of in havenkroegen. In de 20ste eeuw werd dit een business.

Professionele tatoeëerders vestigden zich in kapsalons of eigen studio's in havensteden. Bezoekers kozen hun tattoo uit de motieven of *flash* aan de muren van de shop. Typische tattoos zoals ankers, zeilschepen, zeemeerminnen... gingen de wereld rond.

Met hun tatoeages gaven zeelui ook hun staat van dienst aan. Ze toonden bijvoorbeeld of ze over de evenaar waren gevaren of de Kaap hadden gerond. De tatoeages zetten tot slot het stoere zeemansimago in de verf: iemand die ver van huis en met doodsverachting gevaarlijke omstandigheden trotseert.

122. Vijf kartons met tatoeagemotieven uit de studio van Joe Pancho

Antwerpen

Karton, inkt, aquarel

Eerste helft 20ste eeuw

Schenking: J. Vertommen, 1976

MAS, Antwerpen (AS.1976.047.001.005)

123. Karton met tatoeagemotieven van naakte vrouwen

Daley

Plaats onbekend

Karton, aquarel

1900-1918

Schenking: J. Vertommen, 1967

MAS, Antwerpen (AS.1967.001.005)

124. Röntgenfoto's van een nagemaakte zeemeermin of 'Jenny Hanivers'

A.A.G. De Laey

Antwerpen

Röntgenfilm

1961

Schenking: A.A.G De Laey, 1961

MAS, Antwerpen (AS.1961.079.023 t.e.m. 028)

In de 19de eeuw werden opgezette zeemeerminnen als rariteiten verkocht. Ze werden vaak in Zuidoost-Azië vervaardigd en via Antwerpen verhandeld. Daaraan danken ze hun naam: 'Jeune d'Anvers' of 'Jenny Hanivers'. Dit exemplaar is samengesteld uit een half aapje en een halve vis.

125. Delftse tegels met een zeemeermin en -man

Delft, Nederland

18de eeuw

Ceramiek

Herkomst: Museum Vleeshuis, 1966

*MAS, Antwerpen (AS.1966.051.001 en .002)***126. Afgietsels van lichaamsdelen met tatoeages**

Anoniem

Europa

Gips

Datering onbekend

*MAS, Antwerpen (AF.05239-05243)***127. Afbeeldingen van een man en vrouw met tekens van de dierenriem en hun invloed op het lichaam**

Anoniem

Gips

Eind 19de-begin 20ste eeuw

Schenking: Vereniging tot Bewaring der Vlaamse Volksoverleveringen, 1907

MAS, Antwerpen (AF.04934 en AF.04935)

Een MAS-flash op je huid?

Deze flash-ontwerpen werden in opdracht van het MAS gemaakt. Ze zijn geïnspireerd op de museumcollectie. Je vindt ze ook op de MAS-website. Ieder ontwerp wordt één keer verkocht en als tattoo gezet. Zo blijft het exclusief.

Je reserveert vooraf bij de kunstenaar en krijgt dan een afspraak. De tattoo wordt in het MAS gezet.

128. Heilig Hart

Anoniem assemblagewerkje

Europa

Diverse materialen

19de eeuw

Aankoop: Octavie Du Caju, 1964

MAS, Antwerpen (MFA.1964.076.8892)

129. Heilig Hart

Anoniem assemblagewerkje

Europa

Diverse materialen

19de eeuw

Schenking: J. Meyer, 1958

MAS, Antwerpen (MFA.1958.022.A)

130. Heilig Hart

Anoniem assemblagewerkje

Europa

Diverse materialen

19de eeuw

MAS, Antwerpen (CDM.2007.010)

131. Boekje met ontwerpen voor zeemanstatoeages

Vervaardiger: Tom Schmidt

Europa

Papier

1904-1918

Schenking: Frank Hol, 1961

MAS, Antwerpen (A.11.606)

JOE PANCHO

De eerste Antwerpse tatoeëerder was Joe Pancho. Hij was in Vorselaar geboren als Jozef Vertommen (1927-1986), trok de wijde wereld in en leerde tijdens de Tweede Wereldoorlog in Canada tatoeëren, in het milieu van de beruchte Doc Forbes (1900-1977).

In 1943 vestigde hij zich in het Antwerpse schipperskwartier. Zijn studio was de eerste tattooshop in België. Pancho noemde zich 'doc', 'professor' of ook wel 'Painless Pancho'. Hij was een vrijbouter die veel reisde en geheimzinnig deed over zijn afkomst. In 1976 sloot zijn shop de deuren.

132. Elektrische tatoeëermachine van Joe Pancho

Joe Pancho

Antwerpen

1950-1953

Schenking: Jozef Vertommen alias Joe Pancho, 1967

MAS, Antwerpen (AS.1967.001.001)

Door de uitvinding van de elektrische tatoeëermachine kon men snel en precies tatoeëren. Tatoeëerders zetten hun machines zelf in elkaar. Tegenwoordig worden ze nog steeds met de hand gemaakt.

133. Naalden van Joe Pancho om handmatig te tatoeëren

Europa

Staal en kurk

Jaren 1940

Schenking: Jozef Vertommen, 1967

MAS, Antwerpen (AS.1967.001.002 en 003)

134. Inktpotje gebruikt door Joe Pancho

1960-1967

Glas

Schenking: Jozef Vertommen, 1967

MAS, Antwerpen (AS.1967.001.004)

135. Fotoreportage van de tattooshop van Joe Pancho

Schippersstraat 49, Antwerpen

Papierpositief

1976

Schenking: Fotodienst Antwerpen, 1976

MAS, Antwerpen (AS.1976.047.001 tot 017)

136. Sigaar met sigarenbandje van Joe Pancho

Antwerpen

20ste eeuw

Schenking: Tattoo Ronny, 2014

MAS, Antwerpen (MAS.0109)

137. Fotoreportage van tattooshops in het Antwerpse Schipperskwartier

Jules Van Beylen

Antwerpen

Papier

Verworven in 1968

MAS, Antwerpen (AS.1968.059.003, 0054, 005, 010)

138. Fotoreportage van tattooshops in het Antwerpse Schipperskwartier

Jules Van Beylen

Antwerpen

Papier

Verworven in 1971

MAS, Antwerpen (1971.034.001, 002, 003, 005, 006)

139. Foto's van getatoeëerde mensen, afkomstig uit de tattooshop van Joe Pancho

Antwerpen

Anoniem

Papier

Ca. 1945-1965

Schenking: Mortelmans-De Mayer, 1968

MAS, Antwerpen (AS. 1968.043.001 tot 004)

140. Foto's van getatoeëerde mensen, afkomstig uit de tattooshop van Joe Pancho

Antwerpen

Anoniem

Papier

Ca. 1945-1965

Bruikleen Luc van Coolput, Antwerpen

141. Foto's van getatoeëerde mensen, afkomstig uit de tattooshop van Joe Pancho

Antwerpen

Anoniem

Papier

Ca. 1945-1965

Bruikleen J. Vertommen, Herentals

Deze foto's werden op grote schaal gereproduceerd en verdeeld onder tatoeëerders.

142. Stewed, Screwed and tattooed

Diorama met het interieur van het atelier van Tattoo Willy uit de Rotterdamse havenwijk Katendrecht

Henk Schiffmacher, Jasper Lenderink

Rotterdam, 2002

Bruikleen van het Maritiem Museum (Rotterdam) en het Museum Rotterdam

Tattoo Willy werkte tussen ca. 1955 en 1985 in de Rotterdamse havenwijk Katendrecht. In 2002 werd dit diorama samengesteld met de inventaris van zijn tattooshop.

Joe Pancho
MAS, Antwerpen

FOTOVERANTWOORDING

© Jan Opdekamp (coverfoto, pp. 56, 57)

© ORLAN: n° 1

MAS, Antwerpen: n° 2, 12, 37, 38, 92, 107, 119 (foto's Hugo Maertens)

MAS, Antwerpen: n° 122

Musea en Erfgoed, Antwerpen: n° 46, 56, 92

Museum der Kulturen, Bazel: n° 7, 94

Tropenmuseum, Amsterdam: n° 14, 26, 110, 113, 116, n° 85: © Jay Tindal

CONCEPT

Tropenmuseum Amsterdam

Nationaal Museum van Wereldculturen (NL)

MAS | Antwerpen (2016)

TEKSTEN

Tropenmuseum Amsterdam

met bijdragen van Els De Palmenaer, Jef Vrelust (MAS)

GRAFIEK

Yellow Submarine (Antwerpen)

Het volledige colofon vind je in de tentoonstelling en op de website www.mas.be

Verantwoordelijke uitgever: Marieke van Bommel (MAS).

**Heb je zelf een lichaamsversiering die je graag met het MAS wil delen?
Post jouw foto op instagram via #bodyartMAS
en word een deel van de tentoonstelling!**

TENTOONSTELLING

BODY ART

18.02.2016 tot 17.04.2016

Het MAS presenteert, naar een concept van het Tropenmuseum Amsterdam, een tentoonstelling over lichaamsversieringen in de breedste zin van het woord: van make-up en tatoeages tot onderhuidse implantaten en chirurgische veranderingen. Dwars door de tijd en culturen heen. De centrale vraag is: waarom passen mensen hun lichaam aan?

MAS | Museum aan de Stroom
Hanzestedenplaats 1
B - 2000 Antwerpen
www.mas.be
tel. +32(0)3 338 44 00

Vlaanderen
verbeelding werkt

D/2016/0306/13